

прощання, вибачення, пропозиція тощо. Вироблено цілі синонімічні ряди (“До побачення”, “До зустрічі”, “На все добре”, “Всього найкращого”, “Будьте здорові”, “Прощайте”, “Добраніч” і ін.), варіанти яких використовуються ситуативно.

Мовленнєвий етикет виражає модальність висловлювання, створює позитивну атмосферу, стимулює активне, бажане, плідне спілкування.

Перспективним є розробка психолого-педагогічних засад комп’ютерних засобів комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волкова Н.П. Педагогічні комунікації: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002.
2. Дорошенко С.І. Основи культури і техніки усного мовлення. – Харків: “ОВС”, 2002.
3. Кан-Калик В.А. Грамматика общения. – М.: Роспедагенство, 1995.
4. Морозов В.П. Психологический портрет человека по универсальным особенностям его речи // Психол. журнал. – 2001. – Т.22.- №6.
5. Поченцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: “Реал-бух”; К.: “Ваклер”, 2001.

УДК 378

Л.Л. Хоружа

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено формуванню професійної етики майбутніх учителів початкових класів у контексті компетентісно спрямованої освіти.

The article is devoted to forming of professional ethics of future primary school teachers in the context of competent oriented education.

Реалізація компетентісного підходу, як одного з головних напрямів розвитку сучасної освіти, в першу чергу, стосується системи професійної підготовки вчителя. Вона переорієнтується не тільки на європейські стандарти, а й змінюється відповідно до процесів гуманізації та демократизації, вимог щодо ефективності та якості професійно-педагогічної діяльності, які визначаються готовністю вчителя до виконання в школі не стільки освітньо-інформаційної, оскільки культурологічної, соціально-психологічної, розвивальної, дослідницької функцій, що забезпечують моральний і духовний розвиток учнів. Сьогодні педагогу необхідно створити реальні умови для втілення ідей гуманістичної педагогіки у практику педагогічної дії, звільнити школи від формалізму, стереотипів, авторитарного підходу до дитини.

Вирішення сукупності цих завдань потребує компетентних педагогічних дій і рішень. Серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній педагог, найважливішою є загальнокультурна. Основу ж її формування утворює етика – регулятор поведінки особистості.

У зв’язку з цим, етична компетентність вчителя набуває сьогодні пріоритетного значення. Вона виступає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності вчителя до роботи в школі, тому що виконання будь-якого педагогічного завдання має моральний зміст. Етична компетентність вчителя *репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм.*

Прикладом етичної компетентності можуть бути такі здатності вчителя:

- усвідомлення гуманістичних цінностей, інваріантного характеру норм, принципів педагогічної етики;
- розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів;
- здійснення етичної рефлексії власних вчинків,
- виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій;
- вміння розв’язувати конфлікти, розуміти почуття і потреби вихованців;
- реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу.

Змістовою основою етичної компетентності є педагогічна етика як професійна галузь філософської дисципліни “Етика”. Педагогічна етика вивчає особливості, зміст, принципи і функції педагогічної моралі, характер діяльності педагога та його моральних взаємин у педагогічному середовищі, розробляє основи педагогічного етикету, який є сукупністю правил спілкування і поведінки вчителя. Етика не зводиться до певної системи санкцій у педагогічній діяльності, адже її завдання – пояснювати соціально-психологічну доцільність дотримання тих чи інших професійних норм і правил. Саме етика, з позицій цілісного підходу до особистості, наполягає на розгляді навчання та виховання особистості як духовного її насичення, що розгортається в духовному діалозі, спілкуванні рівноцінних суб’єктів, спрямованому на розвиток вільної та відповідальної людини.

Етична компетентність за специфікою реалізації належить до так званих *надпредметних* компетентностей. Вони мають інтегрований характер та поєднують у собі певний комплекс знань, умінь та ставлень, які набуваються майбутніми учителями протягом засвоєння всього змісту педагогічної освіти. Поширений сьогодні у теорії та практиці професійно-педагогічної підготовки декларативний, вербальний підхід до розвитку вчительської етики не дає очікуваних результатів. На практиці ми спостерігаємо фрагментарність етичних знань та умінь майбутніх педагогів. У програмах курсів “Вступ до спеціальності”, “Педагогіка”, “Психологія”, “Педагогічна майстерність” бракує спеціальних розділів, які б актуалізували етичні аспекти діяльності педагога. Занепад методологічного рівня, як зауважують В.О.Сластьонін і В.Е.Тамарин, призводить до формування у майбутніх педагогів установки на практицизм [3: 62–73].

Актуалізуючи проблему формування етичної компетентності майбутніх вчителів, слід також зважати на соціально-економічні трансформації суспільства, глибинні психологічні процеси, які впливають на свідомість, мораль педагога, деформуючи її. Адже, професійний розвиток майбутніх учителів відбувається в той час, коли вони вже засвоїли певні моральні норми, правила, стереотипи.

Суттєві зміни у світогляді, моральних цінностях людей, які відбулися на їх особистісному рівні, відомий канадський філософ Ч.Тейлор назвав “хворобами сучасності” [4: 128]. Серед цих хвороб перше місце посідає індивідуалізм, для якого характерно звуження соціального бачення, зосередження особистості на своєму приватному житті.

Сучасне суспільство губить свою сакральну основу, нівелюється значення моралі як основного регулятора його функціонування. Домінантами людського буття стають *раціоналізм і прагматизм*, “інструментальне мислення”. Люди перетворюються на осіб, “замкнених у своїх серцях” [4: 11].

Негативною тенденцією є також “поверховий релятивізм”, який розкривається формулою: “кожен має право обирати свою форму життя, ґрунтуючись на своєму власному розумінні питання про те, що є справді важливим або цінним” [4: 15]. Такий моральний суб’єктивізм, який утвердився у свідомості сучасної молоді, перешкоджає здійсненню самоаналізу, рефлексії власної поведінки відповідно до норм етики тощо.

Отже, шляхом для подолання зазначених проблем ми вважаємо посилення етичної підготовки майбутніх вчителів, створення соціокультурного контексту навчання, домінування ідеї професійно-етичної взаємовідповідальності за наслідки своїх дій тощо.

Наведена аргументація підтверджує доцільність розробки та введення до навчальних планів підготовки майбутнього вчителя спеціальної дисципліни етико-педагогічного спрямування. Саме курс “Педагогічна деонтологія” визначає правила і норми поведінки педагога у сфері його професійної діяльності, сприяє формуванню етико-педагогічного ідеалу вчительської професії, закладає основи для конструювання орієнтирів рефлексивної професійно-оціночної поведінки вчителя.

Педагогічна деонтологія (від грецьк. deontos –належне і logos – вчення) – наука про професійну поведінку вчителя, спрямована на формування моральних цінностей педагогічної професії через засвоєння її нормативних засад.

Головними завданнями курсу “Педагогічна деонтологія” є:

- вивчення принципів, норм і правил професійної поведінки вчителя;
- формування, регулювання і оцінювання професійної поведінки і діяльності майбутніх педагогів;
- дослідження системи зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають поведінку вчителя;
- вивчення співвідношення структури особистості з вимогами до її професійної діяльності;
- акцентування уваги на особливостях етичної поведінки вчителя відповідно до вікової специфіки учнів початкових класів;
- оцінювання і самооцінювання майбутнім педагогом ступеня розвитку нормативного в індивідуальному плані;
- виявлення несприятливих чинників і негативних наслідків, помилкових, афектних дій у педагогічній діяльності.

Реалізація цих завдань пов’язана з логікою цілеспрямованого формування етичної компетентності, послідовністю професійно-етичного розвитку майбутніх учителів і передбачає такі етапи:

1. Актуалізацію емоційного та інтелектуального потенціалів, гуманістичної спрямованості майбутнього вчителя, ознайомлення з особливостями педагогічної професії.
2. Усвідомлення нормативних засад педагогічної професії, формування етико-педагогічних цінностей, становлення власних етичних поглядів, норм і правил педагогічної діяльності.
3. Відпрацювання педагогічних вмінь і навичок на етичній основі, гнучкість, варіативність дій. Розвиток педагогічної рефлексії і самоаналізу.

Розробка змісту дисципліни, її ефективність у великій мірі залежить від визначення й конкретизації сутності етичної підготовки майбутніх учителів початкових класів відповідно до тих основних професійно-педагогічних функцій, які їм належить виконувати в процесі педагогічної діяльності (таблиця 1). Більшість з цих функцій, на думку О.Я.Савченко, “мають універсальний характер і слугують будівельним матеріалом професійно-особистісного розвитку сучасного вчителя. А саме це є метою сучасної педагогічної освіти” [2: 3].

Саме урахування цих завдань слугувало детермінантою відбору змісту дисципліни “Педагогічна деонтологія” та форм і методів за допомогою яких здійснювався процес навчання.

Програмою курсу передбачено вивчення таких тем: “Педагогічна деонтологія як наука про професійну поведінку вчителя”, ”Професійні моральні норми діяльності вчителя”, “ Внутрішня професійна позиція педагога як основа формування його педагогічної етики”, “Рольовий конфлікт, особливості поведінки вчителя у ситуаціях морального вибору” та інші. Теоретичний матеріал дисципліни обов’язково підкріплюється та ілюструється прикладами з педагогічної практики, ситуаціями, які потребують морального вибору. На семінарах доцільно використовувати активні методи навчання: дискусії, відеофрагменти уроків і їх

аналіз, анкетування, творчі завдання, рольові ігри, моделювання педагогічних ситуацій, етичних дилем тощо.

Таблиця 1.

Зміст етичної підготовки вчителів початкових класів у процесі реалізації ними провідних професійних функцій

Функції	Зміст етичної підготовки майбутніх учителів початкових класів
Виховна	Спрямованість на утвердження гідності кожної дитини; збалансований підхід до використання методів заохочення та заборони; застосування прийомів опосередкованої індивідуальної взаємодії; емпатійне ставлення до дітей; цілеспрямоване формування моральних якостей в учнів; організація виховних ситуацій, акцент на їх моральному змісті; власні етичні дії як приклад для наслідування; культура поведінки; гуманістична стратегія і тактика у конфліктних ситуаціях, моральний вибір їх вирішення
Психодидактична	Створення емоційно-комфортного тла навчання, атмосфери добра і поваги; саморегуляція та позитивна мотивація навчального процесу; використання авансованого оцінювання в навчанні; самоаналіз своїх педагогічних дій у процесі рефлексії; внутрішній локус контролю
Дидактична	Постановка навчальної мети як розвиток і саморозвиток дитини; звернення через навчальний зміст до моральних цінностей; створення ситуацій успіху в навчанні; володіння гуманістичними засобами стимулювання мотиваційної та пізнавальної активності учнів; виконання своїх обіцянок, дисциплінованість
Комунікативно-лінгвістична	Етична центрація педагогічної дії; перевага педагогічної настанови на особистість дитини та її успіх у виконанні будь-якої справи; вміння “розрядити” конфліктну ситуацію, зняти напругу, поєднати доброзичливість і вимогливість; встановлення контакту з класом; рівноцінні стосунки з усіма дітьми в класі; коректність у взаєминах із батьками, виявлення турботи і зацікавленості у пошуку спільних педагогічних рішень. Культура мовного спілкування, виразність, логічність; емоційність; спокійний тон; виваженість мовної реакції на негативну поведінку дітей
Психотехнічна	Невимушеність власної поведінки; доцільність використання жестів, міміки, пантоміміки у зв’язку з певною ситуацією; керування своїми емоціями; стриманість реакцій; володіння прийомами психогігієни та психологічного розвантаження
Культурно-просвітницька	Формування моральних якостей учнів на прикладі власної етичної поведінки і внутрішньої культури. Широкий світогляд, ерудиція, розвиненість власних культурних потреб, вміння залучити учнів до участі в різних формах культуротворчої діяльності
Корекційно-оцінна	Педагогічна інтуїція, вміння оцінити психічний стан дитини, його корекція за допомогою різних етичних способів стимулювання діяльності й поведінки: доброта, увага, побудова позитивної перспективи, заохочення, звернення до моральних почуттів, авансована оцінка тощо

Важливим доповненням у створенні необхідної атмосфери сприйняття студентами інваріантного характеру норм і принципів педагогічної етики є використання на заняттях

афоризмів, що мають культурно-етичний зміст. Слухачам необхідно пояснити етичний зміст висловлювань, визначити моральну норму, що зафіксована у афоризмі.

Процес опанування майбутніми педагогами дисципліни “Педагогічна деонтологія” сприяє відображенню нормативних вимог, професійних норм у їх свідомості, дає змогу глибше й адекватніше сприймати педагогічну дійсність, орієнтуватися в ній, відпрацьовувати стратегію і тактику, мету та конкретні плани професійної поведінки. При цьому етичні норми і взірці педагогічної поведінки виконують роль моральних інваріантів, здатних формувати гуманістичну, особистісно орієнтовану відносно до дитини позицію вчителя.

Отже, запровадження до навчальних планів професійної підготовки вчителів початкових класів дисципліни “Педагогічна деонтологія” дає змогу зінтегрувати зміст інших психолого-педагогічних дисциплін навколо проблеми формування етичної компетентності, зробити цей процес пролонгованим і спрямувати його на формування етичних цінностей, поведінки педагога, коли він не підкоряється силі обставин, а творить їх сам, реалізуючи етичну стратегію і тактику своїх дій.

Апробація курсу протягом останніх років у Київському міському педагогічному університеті імені Б.Грінченка показала позитивне ставлення студентів до його вивчення та ефективність. Оцінюючи ці показники, серед студентів проведено опитування. Майже всі слухачі відзначили доцільність вивчення курсу “Педагогічна деонтологія”, який не тільки озброїв їх знаннями та вміннями, а і підготував до вивчення дисципліни “Педагогіка”, допоміг у засвоєнні її змісту.

Майбутні вчителі початкових класів підкреслили, що цей предмет допоміг “краще зрозуміти значення таких педагогічних категорій як толерантність, педагогічний такт, емпатія тощо”, “переконатися у необхідності дотримання вчителем норм педагогічної етики”, “ усвідомити, які якості повинні бути у справжнього вчителя”, “ відповісти на питання, як треба поводитися в тих чи інших ситуаціях” та інше.

Щодо побажань слухачів відносно вдосконалення викладання курсу, то були отримані такі відповіді: “ Хотілося б побільше розв’язувати ситуації, в які ми можемо потрапити в школі”, “виконувати більше практичних вправ, що стосуються розв’язання проблемних ситуацій”, “аналізувати складні ситуації безпосередньо в школі” тощо. Узагальнення цих відповідей, дозволило зробити висновок відносно посилення практико-орієнтованого аспекту професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Таким чином, запровадження у навчальний план дисципліни “Педагогічна деонтологія” – це конкретний шлях до формування етичної компетентності майбутніх педагогів. Постановка питання професійної етики вчителя сьогодні допоможе розібратися у завтрашньому дні школи [1: 4]. Тому підготовка сучасного вчителя у вищому навчальному закладі повинна бути зосереджена саме на формуванні суб’єкта культури, здатного до етично адекватної поведінки у складних, мінливих і неоднозначних ситуаціях освітнього середовища та життя в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Професійна етика вчителя: час і вимоги /За загальною редакцією Б.М.Жебровського. – К.,2000.
2. Савченко О.Я. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя //Шлях освіти. – 2003. – №3. – С.2 – 6.
3. Слостенин В.А., Тамарин В.Э. Формирование личности учителя в педагогическом вузе //Межвуз.сб.науч. трудов /Казан. гос.пед.ин-т. – Казань.:КГПИ,1989.
4. Тейлор Ч. Етика автентичності / Пер. з англ. – К.:Дух і література, 2002.